

ÇEVİRİ

H.GOTTDIENER

Çeviren : H.Çağatay KESKİNOK

MEKAN KURAMI ÜZERİNE TARTIŞMA

KENTSEL PRAKSİS'E DOĞRU*

Yazar, Kaliforniya, Üniversitesi'nde Sosyoloji öğretim üyesidir. Yazarın belli başlı çalışmaları; *Planét Sprawl, Public and Private Interests in Suburbia* ve *Social Production of Space*'dir. Yazarın ayrıca, Kentsel semio-lik, metropoliten seyrekleşme (deconcentration), suç, kent merkezinin yeniden yapılanması ve büyümesinin kontrol edilmesi gibi konular üzerine makaleleri bulunmaktadır.

ÇEVİRENİN NOTLARI

"Urban" terimi dilimize kentsel veya kent olarak çevrilmektedir. Bu çeviri aynı zamanda "city" teriminin karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Ancak Türkçe karşılıkları aynı olan bu iki terimin kapsamı farklıdır. "Urban" kavramı, ekonomik politik ve ideolojik öğelerin oluşturduğu bir bütünlüğü, niteliği anlatırken, "city" kavramı "Urban" olanın fiziksel görünümünü, daha yalın bir ifadeyle biçimini tanımlar. Kavram karışıklığına neden olma-

mak için, çeviride, her iki kavramın ayırıldılmasına olanak sağlayacak vurgular konmuştur. "Urban" terimi, kent veya kentsel olarak, "city" terimi ise, yalnızca kent olarak çevrilmiş ancak, sonucusu hem Türkçe hem de İngilizce karşılığı ile verilmiştir.

Praxis (ing: Praxis): Pratik bir hedefin gerçekleştirilmesine yönelik eylemler ve düşünceler sistemi (bkz: H.F. Reading, *A Dictionary of The Social Sciences*, Routledge, Kegan Paul Ltd).

Gidimli (ing= discursive): yargılamaya dayanan, önermeden önermeye geçerek sonuca varan (bkz: T. Savaş, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam yayınları).

Organizmcilik (ing:Organicism): yaşamı organlaşmanın sonucu sayan öğreti. Bu anlayışa göre, yaşam, organları harekete geçiren her hangi bir başka güçten değil bizzat organların kendisinden oluşur. Toplum canlı bir organa benzetilir (bkz: O. Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi kitabevi).

Nominalizm, Adcılık (ing= nominalizm)= genel kavramları gerçek saymayıp, bunları birer addan ibaret bulan öğreti (bkz: O. Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi kitabevi).

*Makale, editörlüğünü, M. Smith'in yaptığı *Cities in Transformation* (Sage Publications, Beverley Hills, London, 1984) kitabından alınmıştır.

Bir zamanlar, uzaklarda bir ülkede, iki önemli düşünür Manuel Castells ve Henri Lefebvre mekân'ın Marksist çözümleme açısından önemi üzerine bir tartışma başlatıldılar. Castells'in "Urban Question"unun temel ilgi alanını yazarın "Mekân Kuramı Üzerine Tartışma" başlığını verdiği bölüm 8 oluşturmaktadır (1977:115-128). Geçmişte böyle bir tartışmanın varlığına karşın, İngiliz dilinde konuşan araştırmacılar, bu tartışmadan herhalde yeni haberdar oldular. İstisna olarak, bir kaç yazar, Castells'in bir zamanlar kentsel çözümlemeyi esaslı biçimde etkilemiş düşünceleri sürüklediği entelektüel çizgi üzerine düşüncelerini açıkladılar (bkz: Soja, 1980; Martins, 1982). "Urban Question"un, organizasyonun da kesin olan bir şey var ki, o da, bu çalışmanın, yapısalcılığın Fransa'daki en baş düşmanı Henri Lefebvre'nin şehircilik konularında yürüttüğü ciddi çalışmalara, Althusserci bir tarz da yanıt verme isteğinin ürünü olduğudur. Bu iki adam kuramsal ve epistemolojik yönden ve bunlardan daha az olmamak üzere de, politik açıdan birbirlerinden ayrılırlar. Doğrusu, Althusserciliğin semantik alanını "bilime" son derece tutkun bir bakış açısı adına kentsel sorunlar üzerine bindirerek, bir zamanlar Lefebvre tarafından çok açık biçimde; kentsel mekânın tam merkezinde yer aldığından söz edilen politik mücadele, gözardı edilmiştir. Sosyo-mekânsal çatışmaya yönelik bir ilgi, şimdi yerini, doğrudan siyasi mücadeleyle bağını koparmış gidimli (discursive) bir çerçeveden yükselen bir takım "kuramsal" konulara bırakmış bulunmaktadır.

Burada Lefebvre-Castells yüzleşmesinin temel parametrelerini yeniden ele almaya yönelik istediğimiz, kendimizi skolastizmin Marksist bir versiyonuna kapıyı açmamızın değil; tersine, kentsel düşünceyi daha aktif bir siyasi çizgiye yeniden çekmeye yönelik güçlü bir isteğin ürünüdür. Marx, eyleme bağlı bu düşünce tarzını praksis olarak tanımlamıştır. Bu yüzleşmenin temelinde, "kentsel" (Urban) kavramının kuramsal olarak nasıl tanımlanacağı konusunda esaslı bir ayrılık yatmaktadır. Bu nok-

M.GOTTDIENER

tidan itibaren de kentsel-politika alanında farklı politik sonuçlar elde edilmektedir. Bunlar ise, her iki yazarı, praksis konusunda çatışma noktasına getirmiştir. Kısaca, Marksist çözümlemenin birbirinden temelde farklı yorumları, mekân kuramı tartışmasında karşımıza çıkmaktadır. Lefebvre'in çalışmaları İngiliz dilinde konuşan araştırmacılar tarafından gözardı edildiği veya çarpıtıldığı (Harvey, 1981; Saunders 1981) ölçüde, Birleşik Devletler'deki Marksistler, kentsel sorunlar ve kentsel mekân konusundaki alternatif bir düşünme tarzına ulaşma olanağından yoksun kaldılar. Buradan sonra anlatılacaklar, Lefebvre'nin tartışmada yer alıp yer almadığı sorusunu bir kenara bırakıp, onu tartışmanın aktif kişisi durumuna dönüştüren bir Castells okumasıyla yukarıda sözü edilen eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Castells'in Düşüncesindeki "Kentsel" Kavramı

Kentsel " kavramının Castells'in düşüncesindeki kuramsal özgüllüğü, çok ayrıntılı biçimde ortaya konmuş (Castells, 1968,1977) ve bir kaç değerlendirmede uzun uzadıya ele alınmıştır (Pickvance, 1977 a; Saunders, 1981; Mingione, 1980). Ancak, bu analitik türetimde (derivation) ne kadar yol katedildiği, mekân kuramı tartışmasının perde arakısına göz atıldığında gün ışığına çıkmaktadır.

Her şeyden önce Castells, Lefebvre'in çalışmalarına Althusser'ci çizgide bir mekân kuramıyla karşılık vermek isteğiyle yola çıkmaktadır. Ancak Castells analizinde " bir toplumsal yapı kuramının özel bir alan uygulanması durumundaki bir mekân kuramında kentsel'in kavramsal sınırlarının" (1977:128) çizilmesine yarıyacak bir kuram nesnesine gereksinim duymaktadır. Çok açık olarak sorulması gereken ilk soru, her ne kadar bir "analiz nesne" tanımlamaya yönelik yapısalıcı zorlama, geçerli sayılsa bile, sözü edilen sınırlamanın kentsel alanda gerekli olup olmadığıdır. Castells'in kendisi de, böylesi bir isteğin "kentsel olanın kıstaslarının tarihsel yönden göreliliği ve [kuramsal] muhtlaklığı" yüzünden gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda kuşkularını dile getirmiştir (1977:234). Ancak, Castells böyle bir işe, kuramsal anlamda girişmediğinde; yalnızca "mekân" kavramıyla başbaşa kalacağını ve bunun da kendisini, en fazla kaçındığı şeye, Lefebvre ile aynı çizgiyi paylaşmasına yol açacağını farketmiştir. Onun da belirttiği gibi.

"Fiziksel mekân, bir bütün olarak maddenin yayılımı olduğuna göre, belli bir 'mekânsal' biçimi ve görüntüyü 'öncül (a priori) almayan' bir çalışma maddenin tarihinin oluşturulması noktasına varacaktır " [1977:234].

Castells bu üstü kapalı Lefebvre eleştirisi ile, "kentsel mekânın", yani mekânın modern topluma özgü

kent (city) biçiminin doğası, kuramsal sorununa dönmeyi arzu etmektedir. Mekân, burada, yapılı çevrenin türetilmesinde geçerli olan toplumsal ilişkilerin basit birer kılıfı veya gerçeği gizleyen görüntülerinden başka bir şey değildir. Ancak, sözü edilen girişim yapısalıcı düşüncenin kategorileriyle yapılmaktadır. Kendisinin de sözettiği gibi

"Mekânın, özel olarak da kentsel mekânın özgüllüğü sorununu ortaya atmak, toplumsal yapının düzeylerinden birinde tanımlanan, bir birim içindeki toplumsal yapı elemanlarının ilişkilerini kavramakla eşdeğerdir. Çok somut bir ifade ile, "kentsel" sınırlaması, ya ideolojik düzeyde, ya politik-yasal düzeyde ya da ekonomik düzeyde tanımlanan bir birimi anlatır" [1977: 235].

Şimdi çok daha bildiğimiz bir şemadan, yani "görelilik olarak özerk" üç yapı şemasından hareketle; herhangi bir "kentsel birim'in incelenmesi, Castells'i, E,P,I'nin (yani ekonomik, politik ve ideolojik), "kentsel" tanımına giren bir analiz odağı sunacak şekilde kavramsallaştırmalarının olanaklı olup olmadığını incelemeye zorunlu kılmaktadır. Castells, Saunders'in hatalı biçimde, elemanın mantıksal süreci olarak adlandırdığı (1981:184) bir savında,

Castells'in indirgemeciliği; kuramın, analizin önüne geçtiğini dikte ettiren yapısalıcılığın bilgi kuramsal zorunluluklarından kaynaklanmaktadır. Yani, ekonomik öğe Castells tarafından "Kentsel" tanımlamak için kullanılmaktadır. çünkü böylesi bir tanımlama, mevcut üretim tarzında ekonomik ilişkilerin diğer ilişkiler üzerinde egemen olduğu şeklindeki Althusserci "buluş"la uyum sağlanabilmesi açısından gereklidir.

da, ekonomik yapıdan, bir mekân kuramıyla kilit kavramsal bağı kuramı olarak sözetmektedir. Yani, burada, kentin, ideolojik (kültürel) bir birim olarak tanımlanması reddedilmektedir. Bu düşünce, Castells'in hem kent sosyolojisini hem de Lefebvre'yi eleştirisinde, yani toplumları üretim tarzlarına göre tanımlayan görüşün aksine; belli bir toplumun doğasının (özünün) tümüyle kentsel olarak nitelenebileceğinin ileri sürülmesindeki yanlışlığın eleştirisinde geliştirdiği savlarının sonucudur. Benzer şekilde, kentin politik-yasal bir bütünlük olması gerçeğine karşın politik yapı reddedilmektedir. Çünkü modern kapitalizm ilişkilerinin mekânsal organizasyonu, politik süreçlerden çok, giderek daha fazla ekonomik süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Castells'in belirttiği gibi " Bu bir rastlanı değildir. Çünkü eğer, her bir toplumda mekânsal birimler, başat düzeye (dominant instance) göre tanımlanacak sa, üretim tarzının niteliği feodalizmde politik yasal, kapitalizmde ise ekonomik olacaktır (1977:235)". Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, bizler pek de öyle, elemanın mantıksal bir süreciyle olmayıp; tersine, yapısalıcı fonksiyonalizmin, mekânsal ilişkilerin her yönüyle ekonomik yapının egemenliği altında olduğu şeklindeki teleolojik zaafıyla karşı karşıyayız. Çünkü, Althusser'e (1970) göre ekonomik yapı kapitalizmin tartışmasız tek başat yapısıdır. Castells'in indirgemeciliği; kuramın, analizin önüne geçtiğini dikte

ettiren yapısalcılığın bilgi kuramsal zorunluluklarından kaynaklanmaktadır. Yani, ekonomik öge Castells tarafından "Kentsel"i tanımlamak için kullanılmaktadır. Çünkü böylesi bir tanımlama, mevcut üretim tarzında

"Kentsel sistemin" keşfi, sonuçların önceden bilindiği ve analitik kategorilerin bu sonuçlara uydurulmak için üretildiği Althusserciliğin, gidimli doğasının tipik özelliği olan indirgemeci bir sav aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

ekonomik ilişkilerin diğer ilişkiler üzerinde egemen olduğu şeklindeki Althusserci "buluş"la uyum sağlanabilmesi açısından gereklidir. Castells, kesin sınırlarıyla, kentsel olarak tanımlanabilecek bir analiz nesnesini bulmaya yönelik girişiminde; ekonomik, yapının "üretim araçları ve iş gücü" olmak üzere iki temel ögeden oluştuğu şeklinde yeni bir ayrıma gitmektedir.

Kentsel'in kuramsal özgüllüğünün saptanmasına yönelik olarak, birinci durumda izlediğimiz çaba, bölgesel (regional) problemlerin analizine yol açar. [Ancak] bu bölgesel sorun reddedilmektedir. Çünkü, bölgesel sorun tek bir başat düzeyin katıksız bir ürünü olmaktan çok, üç yapının hepsinin eklemelenmesinden kaynaklanan ilişkileri sergiler ve üretim mekânı, kentsel özellikleri göz ardı eden sürekli bir ağ oluşturur (1977:236). Sonuçta, Castells kentsel birimi, "doğrudan üretim sürecine dayandırarak açıklamak" (yani bölgesel sorun) yerine işgücüne ilişkin süreçlerce tanımlanması görüşünde karar kılmaktadır. Nitekim, Castells şunu söylemektedir:

"Şu hipotezi öneriyorum: ileri kapitalist toplumlarda, mekânı yapılayan süreç; iş gücünün basit ve genişletilmiş yeniden üretimine ilişkin olmalıdır; şu kentsel pratik olarak adlandırılan şey, sürecin bir bütün olarak toplumsal yapı ile eklemelenmesi anlatır.....Öyle görünüyör ki; firmalar, üretim sürecine göre ne ise, kentsel birim de yeniden üretim sürecine göre odur. Bu nedenle; kentsel birim, yalnızca olayların geçtiği yer (loci) olarak değil; toplumsal yapı üzerindeki belirli etkilerin kaynağı olarak değerlendirilmelidir (örneğin; tıpkı firmanın, yani üretim biriminin niteliklerinin, barındırdıkları sınıf ilişkilerinin ortaya çıkmasını ve biçimlerini etkilemeleri gibi) [1977:237].

Bu nedenle, Castells'e göre; "kent", iş gücünün yeniden üretimini mekânsal birimdir. Yapılı çevrenin üretimi, yapıların (E,P,I) oluşturduğu bütünlüğün topyekün bu sözü edilen mekânsal birimle eklemelenmesini sağlayan süreçlerle gerçekleşir. Bu ise, Castells'in adını koyduğu "kentsel sistem" ile tanımlanır. O bunu daha sonra öğeleri ve başat düzeyleri içeren ve benim de daha sonraki çalışmada terkettiğini ekliyebileceğim, yeni bir biçimsel (formal) analizi kullanarak tanımlamaktadır. Kısacası, "kentsel sistemin" keşfi, sonuçların önceden bilindiği ve analitik kategorilerin bu sonuçlara uydurulmak için üretildiği Althusserciliğin gidimli doğasının tipik özelliği olan indirgemeci bir sav aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Özette, Castells'in mekân kuramına ilişkin yaklaşımı şu özellikleri içermektedir: Birincisi, yaklaşımı, Althusser'in yaklaşımının, yapılı çevrenin üretimini açıklanmasına uygulanmasıdır. İkincisi, bu yaklaşım, "kent" terimini kurtarma girişimidir. Bu ise, kentin kuramsal özgüllüğünü, onun yapılı çevreyi üreten yapısal sistemin mekânsal birimi olmasıyla tanımlayarak gerçekleştirilir. Ancak Castells'in kitabına eklediği "meşhur" sonsöz kadar eski olan bir şey var ki; o da, birinci girişimin çok açık biçimde başarısız olduğudur. Sonuçta, Castells "yazarlarını" yeniden değerlendirerek ikinci konuya ağırlık vermektedir. Bu çabasında Castells, kentsel birimi açıklayışının, müdahaleci devletin mekânla eklemelenmesinin ve kolektif tüketim sürecine dayalı modern toplumun kriz temelini su yüzüne çıkardığını keşfeder. O şunu söylemektedir:

"Burada, kentsel olarak tanımlanan temel problemlerin gerçekte kolektif tüketim süreçleriyle veyahutta Marksistlerin, iş gücünün yeniden üretimini kolektif araçlarının örgütlenişini olarak adlandırdığı süreçlerle ilgili olduğunu söylüyorum. Yani, belirli tarihsel nedenlerin sonucunda; nesnel olarak toplumsallaşan tüketim araçları, temelde üretimleri, dağıtımları ve yönetimleri açısından devletin müdahalesine bağımlıdır [1977:440].

Kollektif tüketim süreçleri, devletin, eğitim, rekreasyon, sağlık denetimi, konut ve de Castells'in işgücünün yeniden üretimi için gerekli saydıklarına benzer

Ancak, analitik ilgi alanının buradaki kayışı Castells'in artık kendi başına (per se) bir mekân kuramından çok, kentsel problemlerin kuramıyla ilgilenmeye başladığını gösteriyor. Sonuçta, Castells, kentsel tanımına sokulan sorunların çoğunun kolektif tüketim problemiyle ilişkili olması gerçeğine yoğunlaşmaktadır. Bu analiz sayesinde, Castells, kentsel konuları kuramsal yönden daha kullanışlı bir yaklaşımda "yeniden tanımlamaktadır".

kamu mallarına yaptığı desteği anlatır. Castells'e göre bu konular "Urban Question" kitabında toparlanabilmektedir. Yani, "kolektif tüketim araçlarının, bütün toplumsal grupların günlük yaşamları temelinde örgütlenmesi: konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım, vb" (1978:3)".

Ancak, analitik ilgi alanının buradaki kayışı, Castells'in artık kendi başına (per se) bir mekân kuramından çok, kentsel problemlerin kuramıyla ilgilenmeye başladığını gösteriyor. Sonuçta, Castells, kentsel tanımına sokulan sorunların çoğunun kolektif tüketim proble-

miyle ilişkili olması gerçeğine yoğunlaşmaktadır. Bu analiz sayesinde, Castells, kentsel konuları kuramsal yönden daha kullanışlı bir yaklaşımda "yeniden tanımlamaktadır". Bu yüzden, Castells, bizleri, üretim mekânı kuramı yerine bir anlamda başka bir yere, Martindale'in (1962) dikkat çekmiş olduğu gibi, kent sosyolojisinin ilgi alanını, sosyal patolojinin gerçekleştiği yer olarak görülen kente (city) kaydıran Chicago Okulu'nun dünyasına götürmektedir. ilgi alanının, mekânın nasıl üretildiğinin açıklanmasından, kent-

M.GOTTDIENER

sel problemlerin nasıl üretildiği veya neyin en sonunda kapitalist toplumun kriz kuramını oluşturacağı (1978,1980) konusuna kaydırın Castells' de yukarıdakine benzer düşünce çizgisini bulmaktayız. Castells, Urban kavramına analitik önem kazandırabilmek için; Althusserci patikada, çok uzun bir yol katetmiştir. Bu söylem tarzının sınırlamalarını başka hiçbir şey şu iki gözlemden daha iyi sergileyemez: Kolektif tüketim kavramını Dunleavy (1980) tarafından kentsel politik bilimin kapsamını tanımlamak için kullanılırken, Saunders aynı kavramı, kent sosyolojisinin kapsamını özgün biçimde tanımlayan bir kavram olarak koyuyor. Yani, kentteki (city) problemlerin yapısal düzeyde derinden kolektif tüketim süreçlerini içerdiğini göstererek, "kent" teriminin yeniden gündeme gelmesini savunan araştırmacılar doğrusu, bu aşamadan sonra kavramı farklılaştıran akademik çerçevenin ne olması gerektiği konusunda kararsız kalmaktadırlar.

Lefebvre'nin Düşüncesinde Kentsel Kavramı

Castells'in tersine Lefebvre, Weber'inkinden farklı olmayan tarihsel bir sav ile kentsel'in özünü ulaştırmaktadır. Lefebvre'e göre, kapitalizm, topyekün olarak tamamlanmamış bir tarihsel tasarıdır. Üretim tarzı olarak, kapitalizm, yaşayabilmek için, Marx'tan bu yana değişmiş ve niteliğinde farklılaşmalar olmuştur (1973). Lefebvre, kapitalizmin hayatta kalabilmesini, O'nun üretim tarzının gerektirdiği toplumsal üretim ilişkilerini, sürekli bir temelde yeniden üretebilmiş olmasına bağlamaktadır. Bu ise, bunca yıldan beri kapitalizmin mekânı kullanışı ile başarılıdır. Yani kendisi için farklı bir mekân yaratarak, yeniden üretim yoluyla egemenliğini gerçekleştirmiştir. Kendisinin de söylediği gibi;

Kapitalizm bir yüzyıldan bu yana kendi iç ilişkilerini (çözmese bile) yumuşatmayı becerebilmiş ve "büyümenin" sağlanmasında başarılı olmuştur. Bunun, ne pahasına olduğunu kestirebilmekten uzağımız ancak araçlarını biliyoruz: Mekâna yerleşerek ve bir mekân üreterek [1973:21].

Bu yüzden, Lefebvre temel kuramsal vurgusunu yeniden üretim rolü üzerine yapmaktadır. Ancak Castells'den, farklı olarak Lefebvre, bu sürecin birbirinden farklı üç yönünü değerlendiren tarihsel tezle sınırlanmaktadır; yani ailece gerçekleştirilen biyolojik yeniden üretim, iş gücünün yeniden üretimi ve üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimi (1974:42). Bu düzey ve süreçleri, birlikte varoluş ve bütünlük durumunda tutan şey sosyal mekânın eylemidir. Lefebvre'e göre sosyal mekânın özünü, kent merkezinde kendini gösteren günlük yaşam oluşturur. (Buradaki kent merkezi), daha çok prekapitalist tarihsel kentle ilişkili toplumsal yoğunluğun bir koşuludur. Kendisinin de söylediği gibi, "üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin tam yeri, parçalara ayrılmış

olmasına karşın çok daha geniş bir mekâna yayılan kapitalizm: öncesi (tarihsel) kenttir "city" (1974:66). Bu yüzden, üretim ilişkilerinin, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayan yeniden üretimi, yığılma (agglomeration) etkilerine bağlıdır ve

Mekânsal bir biçime gevşekleşir, o da kent merkezi dir. Son dönemlerde bu merkez, işlevlerine bağlı olarak bölünmelere uğramış ve metropoliten bölge içinde yayılmıştır. Bu durum kapitalist ilişkilerin yeniden üretiminde bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır (Birazdan tartışacağımız konu). Kısacası, kent yalnızca yapı bir çevreden oluşmayıp, gerçekte Kapitalist gelişmenin öznesidir de [Lefebvre, 1972:44].

Bu mekânda kapitalizmin bütün ilişkileri yeniden üretilmekte ve kentsel mekânın düzenlenmesi yoluyla kapitalizm ayakta kalabilmekte yani gelişebilmektedir. En yakın diyalektik ilişkiyle, kapitalist toplumsal örgütlenme, sonunda kendisini yeniden üretecek bir mekân yaratır.

Özet olarak, Lefebvre'ye göre, "kent" in özünü, genelde kapitalist ilişkilerin, hem sonucu hem de yaratıcısı olan mekânsal bir biçim oluştururken, Castells'de bu öz, işgücünün mekânsal bir biçime bürünen yeniden üretimi sürecidir. Lefebvre'e göre; mali kriz, tarihsel kent biçimi-

Lefebvre'in devlete yaklaşımı işte tam de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, toplumsal mekânın ve derli toplu bir şehir biçiminin yıkılmasına köyulan, bir biçim yani bir güç çatısı olarak devletin ta kendisidir. Lefebvre'e göre, devlet ne yalnızca işçi sınıfına karşı ne de yalnızca sermayenin fraksiyonlarına karşı müdahalede bulunur; o, günlük yaşamın kendisinin düşmanıdır. Çünkü; devlet, yönetsel ve ekonomik egemenliğin soyut mekânını üretir.

nin ufalanmasının ve bu kent biçiminin merkezinin parçalara ayrılıp saçılmasının yarattığı bir genel yeniden üretim krizinin özel bir durumudur. Lefebvre, belli bir kapitalist kriz kuramına sahip olmasaydı Marksist olamayacaktı. Ancak, Lefebvre anlaşılması güç bir bakış açısına sahiptir. Çünkü, Onun kriz kuramı biraz da, kent merkeziyle ilişkili geleneksel toplumsal mekânın kayboluşunun sonucu olarak; sistemin kendini yeniden ürememesiyle ortaya çıkan bir genel krizdir. Lefebvre'in devlete yaklaşımı işte tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, toplumsal mekânın ve derli toplu bir şehir biçiminin yıkılmasına köyulan, bir biçim yani bir güç çatısı olarak devletin ta kendisidir. Lefebvre'e göre, devlet ne yalnızca işçi sınıfına karşı ne de yalnızca sermayenin fraksiyonlarına karşı müdahalede bulunur, o günlük yaşamın kendisinin düşmanıdır. Çünkü; devlet, yönetsel ve ekonomik egemenliğin soyut mekânını üretir. Bu ise günlük yaşamı ve onun ilişkilerinin yeniden üretimini destekleyen komünal veya toplumsal ilişkilerin reddi anlamına gelir. Lefebvre'e göre; bu devlet anlayışı, paris mekânında ortaya çıkan tarihsel kullanım değerlerini stratejik bir mekân uğruna parçalayan Haussmann'ın çalışmasıyla sergilenebilir.

Şehrin trafikten arınmış bir toplanma yeri olan bir meydanı (örnek, Place des Vosges) bir caddeye doğru-

değişim gösterdiğinde (örnek= Palais Royale) kentsel yaşam farkına varılmaksızın ve ciddi biçimde, dolaşımın atomlarının (otolar) boydan boy geçtiği soyut mekâna doğru bozulma gösterir[1974:360].

Doğrusu, egemenliğin soyut mekânının üretilmesinde devletin rolüne ilişkin bakış nedeniyle ki, Lefebvre'de kent planlama (şehirçilik) tümüyle sorgulanmaktadır. Yabancılaşmamış insanın var olduğu mekânsal zeminin tahribatı, soyut mekânın kent planlama ile sağlanan egemenliğiyle gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, çevreye yönelik gerçek kurtarıcı yaklaşımının henüz yeni ele alınmayı beklediği gibi cüretli bir iddiada bulunan Lefebvre, yukarıda sözlü edilen türdeki bütün eylemleri kökten reddetmektedir. Kellimenin tam anlamıyla burada, ekonomik-politik veya yapısalcılık adına soyut mekânın analiziyle veya bu farklı bakış açılarının günümüzün kent planlamasının görece yararları üzerine yaptıkları tartışmalarıyla karşı karşıyayız. Ancak, Lefebvre'e göre;

Akıldan çıkarmamakta yarar var; kentin, kapitalizmin ve devletin, parçalara bölünmüş kent gerçeğinin yönetilmesinde ve denetim altındaki mekânın üretimindeki stratejik aracı, "şehirçilik"ten (Urbanism) ve kent planlamadan daha kötü bir düşmanı olamaz [1973:15].

Lefebvre'in tezinin yukarıdaki altındaki öğelerini bir araya getirdiğimizde, planlamanın buradaki kökten reddedilişinin Lefebvre'in şu düşüncesine yol açtığı gözlenir: Redikal eylem, her şeyden önce günlük yaşamın, soyut mekânın (yani geç kapitalizmin ekonomik ve devlet aktivitesinin soyut mekânı) egemenliğinden kurtalmasına yönelmelidir. İşte bu noktada, Lefebvre'in düşüncelerinin Castells tarafından şiddetle reddedilişini değerlendirmeye geçebiliriz: Castells, Lefebvre'in tezini iyimser bir dille proletaryanın sonunun geldiği düşüncesinin kibar bir dille ifadesi olduğu ve gerçekte hükmetmeye ilişkin yapıların temelinde olmayıp, tersine, günlük yaşamın yabancılaşmanın temelinde yeni bir politik stratejinin inşa edilmesi, çabasına yol açtığı (1977:92) şeklinde değerlendirirken, en kötüsünden de ütopyacı anarşizmin bir biçimi olarak görmektedir. Castells'in Lefebvre ile arasına çektiği çatışma sınırı, düşüncelerinin, "kente" bakışlarındaki farklılıkların politik içeriklerinin yarattığı sorunlara, özel olarak da sınıf mücadelesiyle mekân arasındaki eklemlemeye ilişkin olanlara uygulanması noktasına varmaktadır. Bu da bir kentsel-toplumsal hareketler yaklaşımı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu iki karşıt bakış açısını bir arada karşılaştıracağız.

Ancak, bu karşılaştırmaya geçmeden önce, Lefebvre'le ilgili olarak son bir değerlendirme daha yapmak gerekecek. Castells'de de gözlemlendiği gibi, Lefebvre'in mekân kuramına ilişkin görüşleri de bir gelişme çizgisi izlemiştir. Bu arada değişmekte yarar var; bana göre, her ikisinin

gelişmeleri, belki de çalışmalarının özüne yönelik olarak Marksistler arasında yapılan eleştirilere bir tepkiydi. Lefebvre örneğini alalım. O'nun kentsel sorunlar üzerine yaptığı 1973 öncesindeki ilk çalışmaları, Castells'in de oldukça haklı biçimde karşı çıktığı çok yanlış bir düşünceye, yani şehirçiliğin, geç kapitalizmin günümüzdeki toplumsal oluşumunda tarihin itici gücü olduğu önermesine dayanmaktaydı: Öylesi bir itici güç ki, endüstrileşmenin de

Lefebvre'in tezinin, yukarıdaki alıntıda öğelerini bir araya getirdiğimizde, planlamanın buradaki kökten reddedilişinin Lefebvre'in şu düşüncesine yol açtığı gözlenir: Redikal eylem, her şeyden önce günlük yaşamın, soyut mekânın (yani geç kapitalizmin ekonomik ve devlet aktivitesinin soyut mekânı) egemenliğinden kurtalmasına yönelmelidir.

sınıf mücadelesinin de yerine geçmektedir. (Lefebvre, 1970) Lefebvre'e yapılan eleştiriler, istisnasız, yalnızca kuramının bu sözünün ettiği ilk aşamasına yönelmektedirler; bu yüzden de kentleşmenin rolünün çok daha genel, "modernlik" kavramı uğruna bütünüyle bir kenara atıldığı ve "kent" kavramının, mekân kavramı ile yer değiştirdiği, çok daha geliştirilmiş formülasyonunu göz ardı etmektedirler. (1973, 1974). Şöyle ki; birbirine benzer Yeni-Webercısından Yapısalcısına kadar

bütün kolektif tüketim kuramcılarında farklı olarak, Lefebvre "kent" kavramına kendi başına bir kurumsal özgüllük atfetmeye artık istekli görünmemektedir. Son dönemde, Lefebvre'in çalışmasında Kent (city), üretim ilişkilerinde ve yukarıda sözünü ettiğim yeniden üretim ilişkilerinde her tür diyalektik rol oynamaktadır. O, bu şekilde, Castells'in karşı çıktığı organizmcilik yanlışlığının üstesinden gelebilmektedir. Çok açık olan bir şey var ki, Castells'in çok yeni olan çalışmasında (Castells, 1983), Lefebvre'in gelişkin mekân kuramının ve bu kuramın kavramlarının önemli oranda kullanılmasına tanık olmaktayız. Burada, (Lefebvre'in) günlük yaşam kuramı yerini "yaşam kalitesi" üzerine yapılan nominalist bir söyleme bırakmış olsa bile bu böyledir.

Castells'in Düşüncesinde Kentsel-Toplumsal Hareketlerin Yeri

Castells'e göre, kentsel-toplumsal hareketlerin incelenmesi, mekân kuramı olarak adlandırılan sorunsal ile, yani sınıf mücadelesinin sosyo-mekânsal bağlamıyla üretim tarzını, devleti, vs. yi bir araya getirir. O, şunu söylemektedir:

"Kentsel-politiğin incelenmesi, yani "kentsel" olarak tanımlanan süreçlerin, sınıf mücadelesinin alanıyla, sonuçta da politik düzeyin müdahalesiyle (devlet aygıtı)-politik mücadelenin ve bu mücadelenin konusunun nesnesi ve merkezi-özgül eklemlemesine yönelik inceleme, "kentsel sorunun" sosyolojik çözümlemesinin özünü oluşturur. (1977:244).

M.GOTTDIENER

Lefebvre gibi Castells de kent planlama ve eleştirisine yoğunlaşmaktadır (1977:251). Ancak, ikincisine göre kentsel-toplumsal hareketler kentsel-politiğin temel ilgi alanını oluşturmaktadır. İki yaklaşım arasındaki farklılık şu şekilde konulabilir: Castells, kentte, (city) politik eylem olarak neyin varolduğunu inceleyip onu açıklamaya çalışırken; Lefebvre, neyin radikal politik eylem sayılabileceği sorusuna yanıt bulma isteğindedir. Bu da, Castells'in, neden akademik Marksistler kuşağının tamamının beğenisini kazandığını göstermektedir. Castells'e göre kentsel-toplumsal hareketler, sınıf mücadelesinin iş yerinden çıkarak topluluk yaşamının mekânına girdiğini göstermektedir (ayrıca bkz: Harvey, 1976; Cox, 1981).

Bu, kuramsal düzeyde, hükmedilen sınıflar yararına daha fazla *dolaylı* ücrete (indirect wage) yönelik bir örgütlü talep olarak tanımlanmaktadır (1977:450). Böylece, sınıf mücadelesi, artık refahın bölüşümüne yönelik tarihsel ilgi alanından, tüketim gereksinmelerini özellikle de işçilerin kendilerini yeni'den üretibilmelerinin araçlarını kapsayan bir alana doğru kayma göstermektedir. Castells'e göre,

Bu sürecin, ekonomik alanda merkezi biçimde düzenlenmesinin (şirketler eliyle) sözkonusu olmayışı nedeniyle ki, devlet, bir bütün olarak tüketim sürecinin gerçek düzenleyicisi durumuna gelmektedir: Bu ise "kentsel politik" olarak adlandırdığımız şeyin özünü oluşturur (1977:451).

Kısacası, Castells'e göre, tabandaki politik çalışma, topluluğa aktarılan ve emeğin yeniden üretimine ilişkin gereksinmelere yönelik talepleri içeren bir sınıf çatışması biçimidir. Kapitalistlerin, bu çatışmayı birbirinden bağımsız olarak da birlikte hareket ederek de düzenleyemeyişleri nedeniyle ki, devletin müdahalesi zorunlu hale gelir. Çok yaygın bir tartışmada Castells (1978), yerel devlet müdahalesinin, sözü edilen çatışmayı çözmek bir yana onu şiddetlendirdiğine; hem de bunu tek bir şekilde yaptığına işaret etmektedir. Kollektif tüketim, kentsel çevrede (milieu) karşımıza çıkan politik çatışmayı, bir çok grubu ve birbirinden son derece farklı politik konumları kapsayacak biçimde genelleştiren ve genişleten ve kimi zaman da sınıf çizgileriyle kesişen toplumsal ayrılıkları ortaya çıkarır. İşte, bu "yeni" ayrılıkların, kollektif tüketim mal ve hizmetlerini eşitsiz sunuşu nedeniyle, yeni eşitsizlik kaynaklarını doğuran yoğun devlet müdahalesiyle yaratıldığı düşüncesi Castells'in kuramının tam da özünü oluşturur. Onun da belirttiği üzere, bu eşitsizlikler,

"...sınıf ilişkilerindeki konumla ilişkili olmayıp, tersine, tüketim sürecindeki konuma denk düşer; tıpkı bu

sürecin özgül elemanlarındaki ve de bu sürecin yer aldığı kentsel sistemin birimlerindeki konuma denk düştüğü gibi... Ancak, toplumsal gruplar arasındaki bu eşitsizlikler sınıf sisteminden tümüyle bağımsız değildir. Çünkü, sınıf sisteminin mantığı tüketim örgütlenmesini belirlemektedir. Ancak, eşitsizliğin özgül yapısında tanımlanan konumlar sınıf ilişkilerinin yapıyla bire bir bağdaşma içinde değildir. İşte, bu anlamda, toplumsal eşitsizliğin yeni sonuçlarının özgül üretimiyle karşı karşıyayız [1975:191].

Castells'in kuramında, eşitsizliğin sözü edilen bu yeni kaynaklarının ortaya çıkardığı kentsel-toplumsal hareketler, o zamana değin, kapitalist çıkarların karşısındaki çatışmaya hiç karışmamış nüfusu da ekleyerek, işçi sınıfı mücadelesini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Burada, böylesi bir bütünleşmenin nasıl ve hangi mekânizmalarla sağlanacağı, ve de devlet müdahalesinin, nihai durumda nasıl oluyor da böylesi bir kadim role sahip olabildiği konuları-kapitalist krizin yükselişinin kaçınılmaz sonuçları olacağı düşüncesinin ileri sürülmesi dışında pek açıklanmamaktadır. Yani, Castells'in vurgusu neyin varolduğunun açıklanması üzerinedir; özellikle de kentsel-toplumsal hareketlerin, kapitalizmin, azalan kâr oranları sorununun, devletin kollektif tüketim alanındaki müdahalesiyle çözülememesi sonucu ortaya çıkan genel kriziyle ilişkilendirilmesi üzerinedir.

Castells'in tersine, Lefebvre'in kentsel politiğin öğelerini ayrı bir yere koymak ve analiz etmek gibi bir niyeti bulunmamaktadır. O, daha çok, kapitalist tarzı ayakta tutan mülkiyet ilişkilerinin ve devletin karşısındaki politik mücadelenin (egemenlik biçimlerini hedef alan mücadelenin izleri bulunsun veya bulunmasın)

Castells'in vurgusu neyin var olduğunun açıklanması üzerinedir; özellikle de kentsel toplumsal hareketlerin, kapitalizmin azalan kâr oranları sorununun, devletin kollektif tüketim alanındaki müdahalesiyle çözülememesi sonucu ortaya çıkan genel kriziyle ilişkilendirilmesi üzerinedir.

başlatılması konusunda ilgilenebilir. Lefebvre'e göre (Ayrıca bkz: Mingione, 1980; Theret, 1982) tüketim konusuna kuramsal yönden yapılan vurgu, kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin incelenmesinde yanlış bir dikotomiye yol açmakta ve kapitalist toplumu *değiştirmeyi* arzu eden bir düşüncenin temel ilgi noktasını kaçırmaktadır. O'nun da belirttiği üzere,

Nitekim, 1872'de, Engels'e göre, ne kulübeler (günümüzde "banliyö bungalovları" diyoruz) ne de işçi barakaları (günümüzde bunların yerini "çok kötü konut projeleri" alıyor), temel problemin, çözümünü getirir. Buradaki temel problem konut problemi değildir. Bu ise, devrimci yönde dönüşüm problemini gizlemektedir (1970:111).

Yani, Lefebvre'e göre kapitalist sistemde iktidarın dönüştürülmesi probleminin odağını, mevcut mülkiyet ilişkileri oluşturmaktadır; yoksa devletin tüketim alanına müdahalesi değil. Bu bakış açısından hareketle, "kollektif tüketimin" incelenmesi akademiktir.

Lefebvre'in Düşüncesinde Kentsel-Toplumsal Hareketlerin Yeri

Lefebvre, praksisin mekânsal bir bileşeninin olması gerektiği; ve diğer el koyma biçimleri, sınıf mücadelesinin çıkarını gerçekleştirirken mekâna el koyulmasının ve bu mekânın denetim altına alınmasının gerekliliği ile ilgilenmektedir. Bu ise bir parça cesaret ister; yani mekânda var olduğumuza göre toplumun radikal dönüşümünün herhangi bir anda gerçekleşebileceğinin düşünülmesi, devrime doğru yolculuk etmeye gerek yok. Baskının ve sömürünün güçleri, mekânın biçimleri olarak kendilerini açığa vurmaktadır. Politik-ekonomik baskınlığın bu "soyut mekân" her yerde karşımıza çıkar. Bu nedenle Lefebvre, Castells'in ileri sürdüğü gibi (yukarıya bkz.) yalnızca günlük yaşamın dönüştürülmesi konusyla ilgilenmemektedir. O, Marksist düşüncenin, mülkiyet ilişkilerinin kapitalist sistemin ayakta durabilmesindeki önemli rolünün kavranmasına ve kendi mekânını üretecek ve aynı zamanda da sınıf mücadelesinin çıkarları yönünde müdahalede bulunacak bir radikal hareketin gerekli olduğu düşüncesine yönlendirilmesiyle ilgilenmektedir. Günlük yaşamın dönüşümü, mekânın radikal dönüşümü ile birlikte yürümektedir. Çünkü, biri diğerine sıkı sıkıya bağlıdır. Peki, bu anlayışın, eylemlerini mekândan soyutlar görünen diğer Marksistlerin tercihlerinden ne farkı vardır. Bunlar geçmişin geto alanlarından, kendi kafa "emekleriyle" seçtikleri yeni araştırma alanlarına doğru yol almaları nedeniyledir ki, bir yandan da toplumun şu şaşılası meta fetişizmini ve katmanlaşmış toplumsal hiyerarşisini yeniden üretmektedirler. Lefebvre'e göre,

Kentsel sorunsalın en çetin problemlerinden biri de, ilgili tarafların aşırı ölçüdeki pasifliğidir. Peki kullanıcıların bu sessizliği niye? [1970:239].

Yoksa armağanlarla uyutuluyor muyuz? Günümüzün sistemi bizleri, konut sahipleriyle kiracılar, toplu taşıma kullanıcıları ile otomobil sahipleri kazançlı işlerde çalışanlar ile ekonomik anlamda saf dışı kalanlar olarak ya da kısaca mülkiyet ilişkilerinden çıkar sağlayanlarla (ister kamu araçlarıyla isterse de özel araçlar sayesinde çıkar sağlıyor olsunlar) bunların kurbanları olarak ayırmaktadır. Peki, Marksist akademisyenlerin bu eşitsizliklerin sadece gözleyicileri olmak gibi bir role razı olmalarını sorguladık mı?

Bunlar radikalizme, bir yandan meslek haline gelen teorik bir aktivite olarak, diğer yandan da günlük yaşamlarında ve yaşam çevrelerinden tümüyle kopup egzotik türden bir Lakancılıkla ilgilenen bir praksis olarak ayırarak sahip çıkmaktadırlar. Baskının biçimleri tepeden ür-

nağımıza kadar günlük yaşamımızın her yerine sinmiştir. Yoksa yalnızca teorik konulardan esinlenen bir yolculuğun sonunda değildir. Guy Debord'ın işaret ettiği gibi;

Bugün günlük yaşamı eleştirememek en ciddi krizi - özellikle de en modern ülkelerde - girederek yaygınlaşan politik uyumsuzluk ve yeni-cehaletle ortaya çıkan, günümüzün artık tümüyle çürümüş kültürel ve politik biçimlerin ömrünün uzatılmasını onaylamak anlamına geliyor. Diğer yandan, süregiden günlük yaşamın içinden yapılan bir radikal eleştiri, geleneksel kültürün ve politikanın yerinden edilmesine yani yaşama ileri düzeyde bir müdahaleye yol açabilir [1961].

Bu ileri düzeyde müdahale gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Lefebvre'e göre günlük yaşamın eleştirisi, mekânın dönüştürülmesi probleminde yönelmektedir. Çünkü; bizleri, günlük yaşamda çevremizde yer alan şeylerin ivediliğinde maddileşerek varlığını sürdüren ilişkileri kavramaktan alı koyan bir engel bulunmaktadır. Marksist tasarı, bir tür zihinsel ertelemecilik tarzına (mode of procrastination), yani radikal eylemin hayata geçirilmesinden kopup, bitmemecesine kendi kendine yeterli ve Marx'ın da, çok zaman önce dikkat çektiği bir şeye, bir kuramsal tasarıya dönüşmüştür. Lefebvre'e göre;

Tasarının yazarları

- Ütopyasız, neyin mümkün olduğunun keşfedilmesinden yoksun bir düşüncenin varolamayacağını*
- Belli bir pratiğe deyinmeyen bir düşüncenin olamayacağını kavramışa benzemiyorlar. [1970:239].*

Bu yüzden, Lefebvre, Marksist düşünceye iki düşünce tarzını yerleştirmektedir; ütopycı ve stratejik. Birincisi, neyin varolduğuna ve bunun Marksist bir dille açıklamasına değil, neyin olanaklı olduğuna ve hümanist bir toplumda neyin gerektiğine yapılan bir vurguyu anlatır. Sonuncusu, ya da strateji ise, Marksist düşüncenin artık bir bilim olarak yerleşmediği ontolojik bir durumda politikaya uygulanmasını gözetir. Böylesi bir dönemde, yalnızca stratejik müdahalelerin anlamı kalır (Bkz. Hirst 1979). Giddens'e göre (1973:14), Marksizmin tarihsel iklimini daima iki eğitim oluşturmuştur; bir yanda bilimsel geçerliliğini ileri sürmesi eğilimi, diğer yanda da kendini "ahlaki bir eylem kılavuzu" olarak sunması eğilimi. Ancak, Giddens Marksistlerin karşı karşıya kaldığı iki tercihi bu biçimde ortaya koyarken hatalıdır. O "tasarı" kavramını Lefebvre'in ve Sartre'in kullandığı anlamda; yani "politik hesap" yoluyla felsefenin göreciliğinin (relativizm) yığın (Hirst, 1979:3), iyi tanımlanmış bir hedefe doğru amaçlanan ve sağlam araçlarla ilerleyen bir stratejik müdahale anlamında

M.GOTTDIENER

kullanabilmekten uzaktır.

Mekân kuramı üzerine yapılan tartışmanın çerçevesi içinde Castells, yukardaki düşünce çizgisine karşı çıkmaktadır. Çünkü, Lefebvre, ilk çalışmalarında, kendi günlük yaşam kavramını sınıf mücadelesinden koparmış izlenimi uyandırmıştır. Bu yüzden Castells, Lefebvre'in kente hümanist bakışındaki ütopyacı tavrını, gerçekten de, yabancılaşmış günlük yaşamın baskıdan kurtulabilmesinin aracı olarak görmek isterdi. Ancak, Castells, Lefebvre'in kavramının, toplumsal ilişkileri üreten ve günlük yaşama özgürlüklü bir toplumsal içerik kazandırdığı da ileri sürülen fiziksel bir biçimden, yani radikal politik hareketin döş yatağı olacak bir biçimden başka bir şey olmadığını ileri sürerek karşı çıkmaktadır. Bu durum Lefebvre'i Castells'in gözünde, kentsel etkileşimin giderek artan toplumsal yoğunluğunu, onun kendi türüne özel olarak ortaya çıkan niteliklerine bağlıyan Wirth ve Fischer gibi çevreci belirlenimcilerin (environmental determinists) yanına yerleştirmektedir. Castells şunu gözlemektedir:

Burada Wirth'in toplumsal ilişkilerin nasıl üretildiği ile ilgili tezeine çok yakın bir tezle karşı karşıyayız. Yani, iletişimin ve faaliyetlerin artmasıyla birlikte, özgül gelişmeyi, beklenmedik bir mutluluğu, sosyalliği ve arzuyu güçlendiren şey, yoğunluğun, yoğunlaşmanın sıcaklığının kendisi oluyor. Sosyalliğin bu mekânizması (organizmciliğe sıkı sıkıya bağlı), sahip çıkabilmesi oldukça zor bir hipotezle haklı çıkarılmaya çalışılır:

"Toplumsal ilişkilerin, uzaklığı, ortadan kalktığı koşulda ortaya çıktığı" hipotezi. Ve bu da, son tahlilde kentsel'in özünün ne olduğuyla ilgilidir. Şehrin kendisi birşey yaratmamasına karşın, yaratımları topluyor olması nedeniyle, onların açılıp büyümesine gelişmesine olanak sağlar [1977:90].

Castells'in belirttiği üzere, Wirth'cü akım da diğer yoğunluk kuramcılarının farklı olarak, Lefebvre, bu formülasyondaki acemi organizmciliğin farkındaydı. Bu nedenle, Lefebvre, "kentsel olanın" aktif devrimci yönünü "kent (city) üzerindeki hak" veya devrimci bir praksisin parçası olan ve baskı altında olmayan bir eylemle mekânın ele geçirilmesi olarak tanımlamıştır. Marksist düşünce ile biçimlenen bu tür eylemler, devletin, mekâna kent planlama biçimindeki müdahalesine tam bir tezat oluşturur. Ancak, bu adım, Castells'in gözlediği gibi, Lefebvre'in "kentsel" etkileşimin rolüne ilişkin özgün anlayışını, mekânsal belirlenme yanlışlığından kurtarmaya yetmez (1977).

Pür çevreci belirlenimciliğini ve de "kentsel" kavramının, hızlı biçimde yoğunluk yitirimine (deconcentration) uğrayan bir toplumsal formasyon sözkonusu olduğunda geliştirdiği sınırlamaları aşma isteği nedeniyeldir

Marksist tasarı, bir tür zihinsel ertelemeçilik tarzına (mode of procrastination), yani radikal eylemin hayata geçirilmesinden kopup, bilmemeceğine kendi kendine yeterli ve Marx'ın da, çok zaman önce dikkat çektiği bir şeye, bir kuramsal tasarıya dönüşmüştür.

ki; Lefebvre, kuramını mekânı içerecek biçimde genelleştirme gereğini hissetmiştir (1973, 1974). Daha önce de değinildiği gibi Castells'in Lefebvre'i eleştirisi, Onun, mekân konusundaki olgun görüşlerinin henüz yayınlanmadığı bir zamanda ortaya atılmıştır. Lefebvre kendi "kentsel" kavramını bir kenara atarken aynı zamanda, tarihte herhangi bir soyut mekânsal biçimin itici bir güç haline gelebileceği şeklinde ki düşüncesini de terk etmiştir. Doğrusu, Lefebvre sınıf mücadelesiyle doğrudan ilişkili bir radikal eylemin gerçekten özgürlüklü olabilmesi için mekânsal bir bileşene sahip olması gerektiğini savunmuştu. Lefebvre, daha sonraki çalışmalarında, dönüşümün itici gücünü, toplumsal mekânın kullanım değerlerini, soyut mekânın değişim değerlerinin egemenliğinden kurtaracak bir mal etme (appropriation) eyleminde görmektedir. İşte, çok daha karmaşık ve çok boyutlu sınıf praksişi kavramının, somut ve maddi karşılığı durumunda ki mekânsal bir praksis sayesinde hükmetme ilişkilerinin soyut mekânı ortadan kaldırılabilir. Lefebvre şunu söylemektedir.

Toplumu değiştirmek" "yaşamı değiştirmek", eğer sahip çıkılan mekânın üretim gerçekleşmiyorsa bir anlam ifade etmez. 1920 ve 1930 arasında Sovyetler'deki Konstrüktivist akımdan ve onların başarısızlıklarından şunu öğreniyoruz: yeni toplumsal ilişkiler için yeni mekâna gerek vardır ve bu tersi için de geçerlidir. "yaşamı değiştirmek!" Negatif bir ütopya olarak şairlerin ve filozofların konusu. Şimdi bi düşünce politik anlamda ele alınıyor; "daha iyi yaşıyoruz" "yaşam kalitesi" vb. Soyut mekân, çok somut sınırlamalarıyla birlikte olağan varlığını sürdürdüğünü ve ortada teknik ilerlemelerden başkaca bir şey bulunmadığı ve de iş, ikamet, dinlenme mekânlarının birinden kopuk konumlarını korudukları ve ancak politik denetim yoluyla bir araya getirilebildikleri sürece, "yaşamı değiştirmek" tasarısı kimi zaman bir kenara atılveren kimi zaman yeniden sarılan bir slogandan öteye geçmeyecektir [1973:72].

Lefebvre'in mekân kuramında, üretim araçlarının toplumsallaştırmasının, toplumsal nüfuz ilişkilerinden (social relations of domination) kurtulmayı amaçlayan hümanist tasarım gerçekleşmesi için yeterli olmadığı anlayışı vardır. Lefebvre, burada, Rusya'daki devlet denetiminin, sağlıklı sonuçlarını düşünmektedir. Sınıf devriminin yanı sıra,

Lefebvre kendi "kentsel" kavramını bir kenara atarken aynı zamanda, tarihte herhangi bir soyut mekânsal biçimin itici bir güç haline gelebileceği şeklindeki düşüncesini de terk etmiştir.

günlük yaşamdaki devrimin yürütülebilmesine olanak sağlayan bir mekânın üretimi zorunludur. Mekânsal pratiğin dışında tutulduğunda, bu radikal eylem, yalnızca semboller veya Marksist düşünceye, günlük yaşamın ilişkilerinde hümanist toplumsal ilişkileri ger-

çekleştirmek gibi bir çıkarı olmadan sarılan "gülünç bir kurtuluş edebiyatını" üretebilir.

Modernliğin mekânında bütün gruplar referans noktalarını kaybederler. Bunlar ya yok olup giderler ya da parçalanırlar. Bu ise, Tanrı'nın takdirinin yerine geçen "Modern Ordeal" (İşkence)dir. Gruplar, sınıflar ve sınıf fraksiyonlarının "öznel" (subjects) olarak algılanması ve ortaya çıkışları yalnızca kendi mekânlarını oluşturmalarıyla (üretmeleriyle) olur. Kendine ait bir morfoloji üreterek, mekâna damgasını vurma olanağı bulamayan düşünceler, betimlemeler ve değerler bir takım semboller olarak kuruyup giderler, soyut düşüncelere ve fantazilere dönüşürler. Dayanıklı morfolojiler (dini yapılar, politik anıtlar) geçmişin ideolojilerini tasımalarına karşın, yeni düşünceler (örneğin sosyalizm) belli bir güçten yoksun olmasalar da kendi mekânlarını üretememektedirler. Bu düşünceler, yaşayabilmek için kendilerini tali bir tarihsel özellik ve "gülünç bir kültürle" beslerler. Bu bakımdan, "semboller dünyası" bir geri çekilişin sonucudur. Sahip çıkılan mekâna ne yönlendirilmemişse; o, boş ve anlamsız sembollere ve ifadelere dönmüştür [1974:479]

"Toplumu değiştirmek", "yaşamı değiştirmek", eğer sahip çıkılan mekânın üretimi gerçekleşmiyorsa bir anlam ifade etmez. 1920 ve 1930 arasında Sovyetler'i inşa edenlerden ve onların başarısızlıklarından şunu öğreniyoruz: yeni toplumsal ilişkiler için yeni mekâna gerek vardır ve bu tersi için de geçerlidir.

Değerlendirme

Lefebvre'in mekân kuramı, bir tasarı, bir kurtuluş stratejisi önermektedir. Ancak bu, sınıf mücadelesinin terk edilmesi anlamına gelmiyor; tersine, bu, mücadelenin, radikal eylemlerle birlikte yürüyen bir mekân üretiminin önemi vurgulanarak tamamlanmasıdır. Bütün bunlara karşın, yine de Castells'in Lefebvre'i eleştirisinde belli bir haklılık payı vardır. Çünkü; Lefebvre çalışmalarında, yokluğunda alternatif günlük yaşam olasılıklarından söz edilmeyecek sınıf mücadelesinin önemini azaltmaktadır. Doğrusu, Lefebvre'in ütopyacılığı da, tanım gereği neyin mevcut olmadığını gösteriyor. Eğer bu sözü edilen olasılıklar, Lefebvre'in arzu ettiği gibi, eylemin köşetaşları olacaksa, o zaman sınıf praksişi ile mekânsal praksis arasındaki yakınlaşmayı kanıtlayacak çok net bir stratejiye gerek vardır. Castells'in, Lefebvre'in politik konumuna yönelik eleştirileri, aniden can alıcı bir noktaya bir devrim kuramcısı olarak, Lefebvre'in karşı karşıya kaldığı sınırlamalara kaymaktadır. Çünkü, o, ilk çalışmalarında, kentsel-toplumsal yoğunluğun, yani mekânsal bir biçimin, sınıf mücadelesinin yerine özgürlüğe olanak sağlayan özelliklerinin olduğunu vurgulamıştır.

Ancak, Lefebvre'in son çalışmalarında bile sınıf praksişi ile birleşen bir mekânsal praksisin tam olarak nasıl bir şey olacağına ortaya konmasına pek özen gösterilmemektedir; hem de böylesi bir kavramın çok açık önemine karşın. Dahası, günümüzde kullandığımız kent planlama ya da hümanist mekânsal tasarım kuramlarının alternatif bir türü olmanın ötesinde farklılıklar gösteren bir mekânsal praksisin doğrusu nasıl eklenileceği, konusunda Lefebvre'de çok az ve göstermelik bir düşünce bulmaktayız. Bu yüzden, Castells'in eleştirisi bir yana, Lefebvre'in en son çalışmaları bile, bizleri, sosyo-mekânsal praksis konusunda tatmin etmekten uzaktır.

Bu, bizi nereye yerleştirmekte? Marksist yapısalcılık bir bilim statüsüne sahip olma iddiasını korumuş olduğu süre içinde, bilime dayalı bir kuram ile yapısal değişimi amaçlayan bir politik hareketin, yani partinin, birbirlerini karşılıklı etkilemesiyle radikal bir programın formüle etmek olanaklıydı (Pickvance, 1977 b). Althusserciliğin düşüşü, bir özgürleşme tarzı olarak Marksizmin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. İstesek de istemesek de, tarihciliğin ve humanizmin gücü politik düşünceler ve Marksist tasarımın temeli olarak sunulduğu Gramscigil bir dünyaya yeniden sürüklenmiş durumdayız. Yapısalcılığın sonu, bizleri bilimden yani kesinlikten yoksun bırakmaktadır. Tek varlığımız olarak da geriye, yalnızca hümanist toplumu yaratma tasarımız kalıyor.

Ancak, sosyo-mekânsal praksisi, sınıf mücadelesinin, devrimci potansiyele sahip bir tamamlayıcısı olarak gördüğümüzde; toplumsal eylemin Ortadoks Marksistler tarafından önemsiz bulunmuş, hatta yok sayılmış olanları bizlere yeni ufuklar açacaktır. Önceleri stratejik bir müdahale tarzı olarak derece ihtisaslaşmış ve fazla dağılmış bulunan Çevrecilik (Environmentalism) şimdi önem kazanmaktadır. Bu tür bir hareketten, kolektif tüketim kuramının içerdiği sorunların kendini sergilediği sonucu çıkarılmamalıdır.

Ayrıca, bu hareketi Lefebvre'in kuramsal günlük yaşam kavramını, "yaşam kalitesi"ne kuğu üzerinde bir değinme yapacağız diye gidimli (discursive) bir tarzda kullanılarak kavramımız da olanaklı görünmemektedir.

Althusserciliğin düşüşü, bir özgürleşme tarzı olarak Marksizmin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. İstesek de istemesek de, tarihciliğin ve hümanizmin güçlü politik düşünceler ve Marksist tasarımın temeli olarak sunulduğu Gramscigil bir dünyaya yeniden sürüklenmiş durumdayız. Yapısalcılığın sonu, bizleri bilimden yani kesinlikten yoksun bırakmaktadır.

Sosyo-mekânsal praksis bakış açısına göre; çevreci hareket, mekânda dönüşümü esas alan müdahalelerin doğasını açıklamaya yönelik çok büyük bir kavramsal aygıt ve çok geniş bir sözlüğü keşfetmiştir. Benzer biçimde, savunma planlarıyla (advocacy planners), gerilla mimarları (guerrilla architects) okulunun eylemleri de bizlere yeni bir pencere açmaktadır. Occanhill Brownsville (Berube and Gittel, 1969),

M.GOTTDIENER

kira grevleri (Weissman, 1969; Lipsky, 1970), yenileme ve yeniden imar girişimlerine karşı yapılan direniş hareketleri (Daviez, 1966; Rossi ve Dentler, 1961; Feagin 1983) ve konut çevresi eylemciliği (Boyte, 1979) gibi mülkiyet değişim değerlerine karşı toplumsal mekânın önceliğini, üstünlüğünü yeniden ortaya atan bu kendiliğinden ve bağımsız kolektif eylemler büyük önem kazanmaktadır. Mekâna el koymaya ya da kapitalist ekonomik gelişmenin maliyeti konusunu yeniden gözden geçirmeye yönelik kolektif girişimlere her yerde rastlamaktayız. Bunlar, ya başarısız olmakta ya da sınırlı başarı elde etmektedirler. Bunun nedeni ise, sınıf mücadelesini gözardı etmeleri ya da bu mücadeleden kopmaları olmayıp, yalnızca ve yalnızca içerikleri yönünden birbirlerinden farklı olmalarıdır. Tam tersiyle yaklaşarak, daha önce Lefebvre'in varsaydığı (1970:239) gibi, bir an için mekânı kullananların yoğun müdahaleleri sonucunda toplumun denetiminin ele geçirilebileceğini kabul edelim. Ancak sınırlı sayıdaki geto isyanları dışında bunun örneklerine rastlamış değiliz. Buna karşın, yine de, geto ayaklanmalarının bitmek tükenmek bilmeyen gücündeki özgürlükcü mekânsal mantığın türünü anlayabilmemizi sağlayacak çözümleme için gerekli zihinsel kategorileri geliştirmek zorundayız.

Buna karşın, yine de, geto ayaklanmalarının bitmek tükenmek bilmeyen gücündeki özgürlükcü mekânsal mantığın türünü anlayabilmemizi sağlayacak çözümleme için gerekli zihinsel kategorileri geliştirmek zorundayız.

Bu ayaklanmalar ırksal mahrumiyetin "belirtileri" olmanın ötesinde, sosyo-mekânsal praksis olarak adlandırılacak özel bir tür eyleme bağlı eylem tarzları olup, günlük yaşamın, topluluk mekânın kullanım değerlerine olan bütünsel bağımlılığından kaynaklanırlar. Komünal mekânın, günlük yaşam açısından önemi, bir çok Marksist'in yaptığı gibi ekonomi politüğün kategorilerinden birine indirgenemez. Bu anlamda, ne "kollektif tüketim" kavramının ne de değişim değeri kavramının yeterliliğinden söz edilebilir. Kültür, "toplumsal mekân" kavramının başat düzeyini oluşturduğundan; yerel yaşam çevrelerinin analizi, değişim ve kullanım değerlerinin karşı karşıya gelişine ağırlık vermelidir; yani, anlamların sembolik dünyaları ile sermaye birikimi ve mekân arasındaki karmaşık eylemlenme konusuna.

Mekâna kollektif biçimde el koyulmasının radikal yönde bir gelişim potansiyeli taşıdığı biçimindeki yanlış saptamanın kaynağı, mekânın çoğalabilir doğasında aranmalıdır. Bu böyledir, çünkü bunlar günlük yaşamın toplumsal gereksinimleri üzerine temellenirler. Fainstein ve Fainstein'in yoksul halk örgütleriyle ilgili olarak gözledikleri gibi,

Geto sakinlerini birleşmeye çağırarak topluluk gruplarının sürekliliği, bunların politikalarında grup bilincini öne çıkarmış ve resmi mekânların ve yerel kurumların, gelir geçer topluluk öğeleri tarafından izlendiklerinin farkına varmalarına yol açmıştır. Ancak, önüne benzer hedefler koyan grupların sayısındaki artışa

karşın bu durum yoksul halk grupları arasında yerel veya ülkesel düzeyde bir birleşmeye yol açmamıştır. [Fainstein ve Fainstein, 1974].

Topluluk-temelli politik hareketin, kendini, toplumsal bir güce dönüştürememesinin ardındaki temel nedenlerden bir de; bu grupların mekânsal niteliği olabilir. Mekânsal olarak birbirinden kopuk yörelerde yaşayan bireyler, ortak çıkarları paylaşıyor olsalar bile, fiziksel yakınlıklarının olmaması sosyo-mekânsal egemenlik koşulları altında, bu insanların, kendilerini yabancılar gibi görmelerine yol açar. Doğaldır ki, bu tür tavırlar, bireyci tüketimcilik tarzlarını özendiren mevcut mülkiyet ilişkilerinin yarattığı fetişizmle pekişmektedir; özellikle de yerel topluluğun ilgisi çok sınırlı olduğunda. İş Kategorileri arasında hatta içlerinde olduğu gibi yaşam çevreleri arasında ortak bir kitlenin oluşturulması halâ çok güç bir iştir. Bu da, bölgelerin kendilerine haz içsel zorunluluklarından kaynaklandığı ileri sürülen bir bölünmeden çok, tek başına kalma isteğindeki ideolojik yaklaşımla engellenmektedir (Suttles, 1973).

Sosyo-mekânsal politik eylemin sınırlı etkisinin ikinci bir nedeni de, yine günlük yaşamda aranmaktadır. O da, günlük yaşamda karşımıza çıkan ve yerel toplum örgütlerinin değişik ölçülerde eğilmek durumunda kaldıkları sorunların çokluğudur. Nitekim, örnek verilirse, Kotler topluluk örgütlerinin gündemine girmiş 41'in üzerinde sorun sıralamaktadır (1979:40). Öncelikler, bir yerden diğere farklılıklar gösterdiğinden, birbirinden fiziksel olarak ayrılmış yerleşmelerdeki grupların, bu sorunların nasıl aktarılacağı, hatta bunların önem sıralarının nasıl saptanacağı konusunda ortak bir düşünceye ulaşmaları her zaman mümkün olamamaktadır. Politik biraraya gelişin önündeki ciddi engellere karşın son yıllarda ulusal hareketlerin sayısında artış gözlenmektedir; özellikle de yaşama çevresi eylemcilerinde (Boyte, 1979) ve kiracı hareketlerinde (Drier, yakında çıkıyor). Burada, bir nokta koyacak olursak; sosyo-mekânsal praksis, yine de

geleneksel toplumsal hareketlerle eklemelenmiş politik stratejilere dönüşmek zorundadır.

Bu buluşun önüne koyduğu en önemli saptama; yalnızca "işçi sınıfı" olarak adlandırılan abir soyutlamaya özgü eylemlere değer biçime eylimindeki çoğu radikalın, sosyo-mekânsal eylemleri, Marksist tasarıya temel atmak bir yana tali kaldığı şeklinde değerlendirmesidir. Bu şansızlıktır, çünkü, bütün sınıf traksiyonlarının sosyo-mekânsal karşı karşıya

KENTSEL PRAKSİS'E DOĞRU

Çeviren : H.Ç. KESKİNOK

gelişleri, yerel politikaların kapsadığı öğelerin bütünlük bir bölümünü içerir; özellikle de bunların, gelişmenin denetlenmesine ilişkin şiddetli uyumsuzluklar biçimini aldığı banliyolarde (Gottdiener ve Neiman, 1981). Mekân kuramı tartışmasında yapısalcı tavır, sosyo-mekânsal karşı karşıya gelişin tali statüsünün güçlendirilmesine hizmet etmiştir. Bu ise, Lefebvre'in yaklaşımına gidimli (discursive) bir yaklaşımla tarihselci ve organizmci etiketi yapılandırılmasıyla ve bu tür eylemlerin kuramsal öneminin, bunları, sınıf mücadelesinin tüketim alanında yerine geçen bir biçimi olarak tanımlayarak vurgulanmasıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak, Harvey'in gözemiş olduğu gibi, bu tür karşı, karşıya gelişler (confrontations) kapitalist üretim tarzının özünü oluşturan taşınmaz mülkiyeti (real property) ilişkilerini sorgulamaktadır; ve de kapitalizm, bunların üstesinden gelebileceğe benzemiyor. Şimdiye kadar, devlet müdahaleleri ve güç uygulamaları, mekânı kullananların potansiyel eğilimini; birbirlerinden izole edilmiş ve çeşitli zamanlarda tekrarlanan olgunlar durumuna gelme eğilimini denetlemiştir. Marksist kentsel düşünce, doğrusu, bu çok farklı ayrılık ve çatışma (alanlarını), kapitalizmin mülkiyet ilişkilerinin ve mekânsal değişim değerlerinin kullanım değerleri üzerindeki başatlığını yeniden üreten bir sistemin belirlediğini kavrayamamıştır. Sosyo-mekânsal praksisin dönüştürücü rolünün daha net biçimde anlaşılabilmesi, Marksist düşüncenin yeniden yönlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Yani Lefebvre'in kafasındaki tasarı. Şu anda, ekonomi politiğin kategorileriyle aşırı derecede yüklü olduğumuzdan, yukarıda sözünü ettiğimiz girişimi gerçekleştirebilmek için, sosyo-mekânsal kurtuluşun dilini gözden geçirmemiz gerekir. (Bkz: Gottdiener, yakından çıkıyor). Yeni bir tür hazinenin yokluğunda, mekânsal pratik, sanki kolektif davranışın bir rastlanışymış gibi algılanmaktadır. Eğer kentsel devrim geto caddelerinde başlayıp bütün kente yayılıyorsa, hem ütopyacı hem de staretejik mücadeleyi, kendi yaşam çevrelerimizdeki ortasının mahremiyetinin içine sokmanın günahı bize aittir.

KAYNAKÇA

- ALTHUSSER, L. (1970) *For Marx*. New York: Vintage.
- BERUBE, M. and M. GITTEL. (1969) *Confrontation at Ocean Hill-Brownsville*. New York: Praeger.
- BOYTE, H. (1979) "A democratic awakening." *Social Policy* (September/October): 8-15.
- CASTELLS, M. (1983) "Crisis, Planning and the Quality of Life." *Environment and Planning D 1*.
- (1980) *The Economic Crisis and American Society*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- (1978) *City Class and Power*. New York: St. Martin's.
- (1977) *The Urban Question*. Cambridge, MA: MIT Press.
- (1975) "Advanced Capitalism, Collective Consumption, and Urban Contradictions," in L. Lindberg et al. (eds.), *Stress and Contradictions in Modern Capitalism*. Lexington, MA: D.C. Heath.
- (1968) "Y-a-t-il une Sociologie Urbaine?" *Sociologie du Travail* 1: 72-90.
- COX, K. (1981), "Capitalism and Conflict Around the Communal Living Space," pp. 431-456 in M. Dear and A. Scott (eds.), *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society*. New York:

- Methuen.
- DAVIES, J. (1966) *Neighborhood Groups and Urban Renewal*. New York: Columbia Univ. Press.
- DEBORD, G. (1961) A tape recording of a talk delivered May 17, 1961, reprinted in Ken Knabb, 1981 *Situationist International Anthology*. Berkeley, CA: Bureau of Public Services.
- DRIER, P. "The tenants movement in the U. S.: structural constraints and strategic options," in W. Tabb and L. Sawers (eds.) *New Directions in Urban Political Economy*. New York: Oxford Univ. Press.
- DUNLEAVY, P. (1980) *Urban Political Analysis*. London: Macmillan.
- FAINSTEIN, N. and S. FAINSTEIN (1974) *Urban Political Movements*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- FEAGIN, J. (1983) *The Urban Real Estate Game*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- FISCHER, C. (1976) *The Urban Experience*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- GIDDENS, A. (1973) *The Class Structure of the Advanced Societies*. New York: Harper & Row.
- GOODMAN, R. (1971) *After the Planners*. New York: Simon and Schuster.
- GOTTDIENER, M. *The Social Production of Space*. Austin: Univ. of Texas Press.
- and M. NEIMAN (1981) "Characteristics of support for local growth control." *Urban Affairs Q.* 17. 1: 55-73.
- HARVEY, D. (1976) "Labor, capital and class struggle around the built environment in advanced capitalist societies." *Politics and Society* 6, 3: 265-296.
- (1981) "The urban process under capitalism: a framework for analysis," pp. 91-122 in M. Dear and A. Scott (eds.) *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Societies*. New York: Methuen.
- HIRST, P. (1979) *On Law and Ideology*. NJ: Humanities Press.
- KOTLER, M. (1979) "A public policy for neighborhood and community organizations." *Social Policy* (September/October): 37-43.
- LEFEBVRE, H. (1974) *La Production de L' Espace*. Paris: Editions Anthropos.
- (1973) *La Survie du Capitalisme*. Paris: Editions Anthropos.
- (1972) *La Pensée Marxiste et La Ville*. Paris: Casterman.
- (1970) *La Revolution Urbaine*. Paris: Gallimard.
- LIPSKY, M. (1970) *Protest in City Politics: Rent Strikes, Housing and the Power of the Poor*. Chicago: Rand Mc Nally.
- MARTINDALE, D. (1962) *Introduction to Max Weber's The City*. New York: Collier Books.
- MARTINS, M. (1982) "The theory of social space in the work of Henri Lefebvre," in R. Forrest et al. (eds.) *Urban Political Economy and Social Theory*. Hampshire, England: Gower.
- MINGIONE, E. (1980) *Social Conflict and the City*. New York: St. Martin's.
- PICKVANCE, C. G. (1977a) *Urban Sociology*. New York: St. Martin's.
- (1977b) "From social base to social force," in J. Harloe (ed.) *Captive Cities*. New York: John Wiley.
- ROSSI, P. and R. DENTLER (1961) *The Politics of Urban Renewal*. New York: Holmes and Meier.
- SAUNDERS, P. (1981) *Social Theory and the Urban question*. New York: Holmes and Meier.
- SOJA, E. (1980) "The socio-spatial dialectic." *Annals of the Association of American Geographers* 70, 2: 207-225.
- SUTTLES, G. (1973) *The Social Construction of Community*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- THERET, B. (1982) "Collective means of consumption, capital accumulation, and the urban question." *Int. J. of Urban and Regional Research* 6. 3: 345-371.
- WEISSMAN, H. (ed.) (1969) *Community Development in the Mobilization for Youth Experience*. New York: Association Press.